

Сирінський Р. А.

к. філос. н.,

Міжнародний університет;

Головний редактор Інформаційного агентства «Контекст-Причорномор'я»

пр. Шевченко, буд. 4-Д, оф. 81, м. Одеса, 65044, Україна

E-mail: syrinsky@ukr.netORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0273-4120>**ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАЛІЗМ ТА ІДЕОЛОГІЧНА
АМБІВАЛЕНТНІСТЬ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ,
СРСР ТА СУЧАСНОЇ РФ**

У статті аналізується феномен ідеологічного інструменталізму як визначальної риси зовнішньої політики Російської імперії, СРСР та сучасної Російської Федерації. Відштовхуючись від новітнього прикладу – фактичного визнання Кремлем руху «Талібан» шляхом підняття його прапора над афганським посольством у Москві, – автор демонструє історичну тяглість російської готовності до співпраці з ідеологічно протилежними, а інколи й відверто ворожими режимами за умови, що така співпраця відповідає імперським інтересам. У роботі простежуються приклади такої політики від союзів Російської імперії з Османською Портою, через радянсько-фашистські економічні й політичні домовленості, співпрацю СРСР з антикомуністичними режимами Китаю, Іспанії, Єгипту та Бірми, аж до сучасної практики Кремля щодо пострадянського простору та «російського світу». Особлива увага приділяється внутрішній логіці цієї політики, яка передбачає систематичне жертвування навіть тими групами населення або політичними силами, що декларуються об'єктами захисту. Зроблено висновок про структурну спадковість російського імперського мислення, для якого ідеологія є не цінністю, а змінним інструментом досягнення геополітичних і економічних цілей. Він базується на основі аналізу праць сучасних науковців Сергія Плохія, Тімоті Снайдера, Марка Галеотті, Джеймса Келвітта Кларка III, мемуарів радянських діячів, причетних до формування та втілення зовнішньої політики СРСР, і спеціалізованих досліджень, що створює належну доказову базу дослідження та переконливо демонструє: ідеологічна гнучкість російської активності у міжнародних відносинах є вагомою частиною довготривалої імперської моделі поведінки, яка зберігається незалежно від зміни офіційної ідеології держави – від православного монархізму до комунізму та сучасної концепції «російського світу».

Ключові слова: імперіалізм, інструменталізм, зовнішня політика Росії, СРСР, ідеологічна гнучкість, «російський світ», геополітика.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними задачами. Нещодавне підняття прапора «Талібану» над посольством Афганістану в Москві, засвідчивши визнання Кремлем цього руху в якості законної влади, підтвердило парадоксальну для ряду експертів тенденцію поглиблення співробітництва Росії, яка постійно наголошує на своїй православності, з ісламськими фундаменталістами, котрі вважають християн невірними

«гяурами» та підлеглими Великого (Вашингтон) чи Малого (Москва) Сатани (Pidluzkyi, 2014). Але цим сучасний кремлівський режим лише підтвердив цинізм зовнішньої політики, яку вже століттями провадили радянські та російські імперські правителі, легко йдучи на співпрацю зі здавалось би непримиренними ідеологічними супротивниками. Основне для Москви чи Санкт-Петербургу було те, щоб цей союзник допомагав їм або розширити кордони свого впливу, або ж обмежити поширення західних ліберальних цінностей (в їх риторичі – «розповзання гнилого лібералізму»), що і сучасними і, більш давніми носіями міфічних «скреп» вважалося найбільшою загрозою їх показній «високодуховності». Ну а те, що такий партнер міг на підконтрольній йому території навіть просто фізично знищувати тих, кого російське керівництво поклялось захищати, вважалося і вважається в Москві лише втратою «розхідного матеріалу».

Російська зовнішня політика останніх століть дає достатньо доказів того, що поглиблення співпраці з «Талібаном» та іншими акторами, які відкрито вважають християн «невірними», не є аномалією, а радше підтверджує тривалу традицію цинічного імперіалізму, за якої ідеологічні розбіжності поступаються місцем стратегічним чи навіть тактичним інтересам «третього Риму». А вони полягали перш за все у відсуненні державних кордонів чи меж «зон впливу» подалі від «центру прийняття рішень» та його очільника (царя, генсека, президента) з метою збільшення саме їх безпеки, а не безпеки пересічних росіян, які були вимушені ризикувати своїм життям для задля територіального розширення імперії (часто це мало на меті і захоплення нових ресурсів, а отже і збагачення російської еліти). А всі розповіді про «велику історичну місію» Росії чи СРСР у порятунку «братів» (в різні часи ними в устах пропагандистів виступали слов'яни, православні, «пролетарі всіх країн» чи російськомовні громадяни інших держав) використовувались очільниками з Москви і Санкт-Петербургу лише щоб прикрити страх за власне життя, жадобу збагачення та бажання нав'язати свою волю і своє бачення світу населенню якомога ширших територій.

Метою статті є виявлення та концептуальний аналіз ідеологічного інструменталізму як сталого елементу зовнішньої політики Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної Російської Федерації, а також демонстрація історичної спадковості цієї практики на прикладі співпраці з ідеологічно протилежними політичними режимами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, методологічної основи дослідження. Проблема імперської спадковості російської зовнішньої політики активно досліджується в сучасній західній та українській гуманітаристиці. Роботи таких авторів як Тімоті Снайдер, Енн Еплбаум, Сергій Плохій, Валерій Васильєв, Владислав Гриневич, Владіслав Зубок, Джеффри Робертс, Віктор Коваль демонструють, що Росія завжди мислила категоріями імперського центру, навіть коли заперечувала сам факт свого імперіалізму, чи навіть виставляла себе найбільшим борцем із цим явищем. Сучасний британський політолог Марк Галеотті, досліджуючи сучасну зовнішню політику Росії, демонструє зокрема як її дипломатична служба вимушена «прибирати бруд», залишений агресивними діями Кремля (Galeotti, 2019, Chapter 1: Putin Is a Judoka, Not a Chess Player). Українські дослідники також звертають увагу на інструменталізацію російськими імперіалістами ідеології як засобу легітимації їх експансії (Plokhii, 2021, p. 460–463).

Теоретико-методологічне підґрунтям дослідження є підходи політичного реалізму та неоімперських студій, а також критична традиція аналізу ідеології як

інструменту влади. Методологічно робота спирається на історико-порівняльний аналіз, аналіз політичних наративів та інтерпретацію мемуарних джерел. Саме цей підхід дає достатньо матеріалу для того, щоб розглядати російську політику не як сукупність випадкових рішень, а як структурно зумовлену практику.

Наукова новизна статті полягає у концептуалізації ідеологічної гнучкості російської зовнішньої політики та дослідженні її не лише як прояву політичного реалізму, а як довготривалої імперської моделі поведінки, що зберігається незалежно від зміни офіційної державної ідеології – від православного монархізму до комунізму та сучасної концепції «російського світу».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. В давнішій історії одним із найяскравіших прикладів співпраці російських імперіалістів з ідеологічними супротивниками можна вважати тимчасовий союз проти Наполеона Бонапарта, який Росія в кінці XVIII століття уклала з Туреччиною, з котрою воювала століттями (і до, і після цього союзу), мотивуючи це прагненням звільнити православних слов'ян та греків від мусульманського «іга». Але республіканська Франція, яка, щоправда була ще тільки «вагітна» Громадянським кодексом Наполеона, що проголосив рівність усіх перед законом (без привілеїв за народженням), російськими феодалами вважалась більшою загрозою, ніж мусульманська Порта.

Цей крок намагалися пояснити тим, що страх перед невідомим, які несли французькі автори та послідовники лозунгу «Свобода, Рівність і Братерство» часто змушувала цивілізовані держави шукати союзу з тираніями. Але російська зовнішня політика наступних десятиліть показала, що не прагнення ставати більш цивілізованою, а саме імперіалізм та підтримка тиранії є вагомими частинами її внутрішньої сутності. Вони проявилися, зокрема в політиці Миколи I, який на початку 1830-х років фактично врятував Османську імперію від повного краху, коли один із васалів султана – єгипетський паша Мухаммед Алі – став настільки сильним, що погрожував захопити Константинополь. У 1833 році російські війська висадились поблизу Стамбула, щоби стримати наступ єгипетської армії, а через 20 років конфлікт з врятованою ними Портою призвів до чи не найбільшої їх ганьби – поразки у Кримській війні (за однією з версій і до смерті ініціатора цього порятунку – Миколи I, який, фактично, вчинив самогубство, коли, усвідомивши неминучість принизливої поразки, приймав військовий парад у сильний петербурзький мороз будучи легко вдягненим). Загальновідомим є і факт порятунку цим же царем від розпаду Австрійської імперії, шляхом придушення Угорського повстання 1848-1849 років, при тому, що ця країна також критикувалась росіянами (зокрема панславістами Іваном Аксаковим чи Миколою Данилевським) за пригнічення слов'ян (військовий конфлікт з цим невдячним за порятунок реципієнтом російської допомоги – Перша світова війна – випаде вже на час правління правнука Миколи Палкіна і призведе до краху та розпаду самої російської імперії).

Нова інкарнація російської імперії – Союз Радянських Соціалістичних Республік – продемонструвала безпрецедентну «гнучкість» зовнішньополітичного курсу, систематично вступаючи у колаборацію з антикомуністичними урядами у випадках, коли це корелювало з радянськими стратегічними чи традиційними російськими імперськими інтересами. Москва активно ініціювала та розвивала офіційні відносини з державами, де комуністичні партії перебували у підпіллі, діяли напівлегально або піддавалися жорстким репресіям. Найбільш резонансним

та деструктивним прикладом такої взаємодії став союз Й. Сталіна з А. Гітлером, чий режим репресував комуністів з моменту захоплення влади, інкримінувавши їм зокрема підпал Рейхстагу. Даний факт, через свою ганебність, піддається цензурі в сучасній російській історіографії, хоча, згідно з альтернативною версією, табу на цю тему зумовлене демонстрацією крайнього цинізму радянського керівництва у виборі партнерів для реалізації своїх імперських амбіцій. Адже як вважає український історик Сергій Плохій, «Союз з Гітлером дав Сталіну надію втілити грандіозне імперіалістичне прагнення царизму не тільки на сході Європи, але і на Балканах» (Plokhii, 2019, p. 158), при тому що більшовицький «Вождь всіх часів і народів» бачив тоді світ через специфічне сприйняття сфер впливу, адже «в пакті Молотова-Ріббентропа це поняття вживалося на позначення того, що в кінцевому підсумку стало зонами окупації» (Plokhii, 2019, p. 156). За тих обставин і перспектив подальших експансій, які бачив Сталін у вигляді наслідків союзу з Гітлером, ідеологічна спорідненість важила для нього значно менше, ніж територіальні розширення та контроль над якомога більшим простором. До схожих висновків приходять і американський історик Тімоті Снайдер: «Гітлер хотів, щоб німці стали імперським народом; Сталін хотів, щоб радянська система пережила імперіалістичний етап історії, незалежно від того, скільки він триватиме. Суперечність між цими двома візіями стосувалася передусім території, а не ідеологічних принципів» (Snyder, 2011, p. 168).

Проте пакт Молотова-Ріббентропа не є поодиноким прецедентом співпраці СРСР з ідеологічно антагоністичними фашистськими режимами. Протягом 1920–1930-х років більшовицьке керівництво уклало значну кількість торговельних угод з Італією періоду Б. Муссоліні, внаслідок чого Рим увійшов до першої десятки зовнішньоторговельних партнерів не лише Москви, а й Києва, як столиці номінально самостійної в зовнішній торгівлі УРСР (Arkhireiskyi, 2021, p. 86). Ця динаміка зберігалася як до, так і після офіційної заборони італійським режимом комуністичної партії у 1926 році, супроводжуваної масовими арештами місцевих її активістів. У той же час, як пише український дослідник Дмитро Архірейський, «Москва ледь не розірвала дипломатичні відносини з Францією та Італією через підтримку ними претензій Румунії на Бессарабію» (Arkhireiskyi, 2021, p. 87). Продемонструвавши таким чином, що традиційно-російське імперське «збирання земель» стало вже частиною свідомості більшовиків, і навіть найменша спроба засумніватися щодо законності їх контролю над будь-якою територією викликала в них значно серйозніший гнів ніж репресії проти їх же ідейних «побратимів». Окрім того, американський історик Дж. Калвіт Кларк стверджує: «Зближуючись з Італією, Москва також давала Берліну зрозуміти, що ідеологія не повинна заважати дружнім відносинам» (Clarke, 1988). І до цього висновку він прийшов на основі аналізу доволі плідної співпраці італійського та радянського військових відомств в 1933–1934 роках, протягом яких в нацистській Німеччині була розгромлена комуністична партія.

Подібні дії можна було б пояснити недооцінкою «звіриного оскалу» фашизму (за термінологією радянської пропаганди) на ранніх етапах, проте набагато складніше було легітимізувати перед радянським суспільством, вихованим на міфах про героїзм льотчиків-добровольців в Іспанії, торговельні відносини з режимом Ф. Франко після Другої світової війни. Тому подібні зв'язки Кремль і не афішував, хоча вони з 1950-х років доволі активно розвивались через країни-посередники (Італію або Швейцарію) та їх, говорячи сучасною мовою, «фірми-прокладки». І вже наступному

десятилітті у звітах ЦРУ з'явилася інформація і про прямі економічні контракти між держкомпаніями обох країн. Найчастіше говорилося про те, що іспанська державна нафтова компанія CAMPSA закупувала нафту в СРСР у достатньо великих обсягах, а в зворотньому напрямку поставляються вино, цитрусові та певна продукція машинобудівної галузі. А 15 вересня 1972 року в Парижі було вже підписано і договір про зовнішню торгівлю між урядами Іспанії та СРСР, після чого були відкриті і торговельні представництва. Іспанська дослідниця Ірина Янішев-Нестерова з університету Лас-Пальмас-де-Гран-Канарія стверджує: «Підписання іспансько-радянської торговельної угоди в 1972 році поклато край напівприхованій комерційній діяльності, принесло лібералізацію двосторонній торгівлі та дало поштовх іншому виду іспанської діяльності щодо СРСР» (Yányshev-Nésterova, 2024, p. 79). Варто зауважити, що це відбулось більш ніж за три роки до смерті Франко та падіння його режиму, жорстко критикованого в СРСР.

Інший приклад співпраці СРСР з силами, що протистояли комуністам у громадянській війні (до того ж – ще й під час неї, а не після, як у випадку з франкістами) можна знайти на діаметрально протилежному Іспанії кінці Євразійського континенту – в Китаї. У 1920–30-х роках СРСР мав дипломатичні стосунки з гомінданівським Китаєм (урядом Чан Кайші), навіть підтримував військову співпрацю проти Японії. І це відбувалось попри те, що Гоміндан активно переслідував китайських комуністів, а в 1927 р. Чан Кайші вчинив їм кривавий розгром у Шанхай, що призвело до тривалої громадянської війни. Офіційний розрив стосунків не завадив СРСР продовжувати таємну співпрацю з Гомінданом в 1930-ті роки, які на перших етапах (1930–1936 рр.) полягали в обережних контактах через консульства і торговельних зв'язках. А «злякавшись посилення Японії, СРСР 21 серпня 1937 р. підписав із Китаєм широкомасштабну угоду про ненапад та співпрацю» (Tereshchenko, 2025, p. 33). Внаслідок цього у 1937–1941 рр. СРСР відновив військову співпрацю з Гомінданом (хоча формально підтримував і КПК) та надавав велику військову допомогу Чан Кайші. Вона полягала в передачі озброєння (авіація, танки, зенітки) і військових кредитів на десятки мільйонів доларів, а також відправку радянських льотчиків, які воювали проти японців (особливо в боях за Ухань і Чунцін) та більш високопоставлених військових радників.

Не припинялася ця співпраця і після Другої світової війни, зокрема 14 серпня 1945 р. СРСР і Китайська Республіка підписали Московський договір про дружбу і союз та таємні угоди, які, за рядом джерел, стосувались радянського контролю над Манчжурією і спільного використання Китайсько-східної залізниці. В той же час Сталін таємно допомагав Мао, передаючи його формуванням японську зброю, залишену в Маньчжурії. Однак, це не змогло повністю знищити недовіру китайських комуністів до радянських ідеологічних братів, зароджену співробітництвом Сталіна та Чан Кайші (про її дуже немаленький ступінь можна судити по книзі «Особливий район Китаю» авторства Петра Владімірова – представника Москви при ставці Мао в часи Другої світової війни).

Згідно однієї з найпопулярніших версій, Сталін не одразу підтримав Мао Цзедуну, побоюючись втрати впливу на китайський комуністичний рух, в якому були сили, більш прихильні «комінтернівській», тобто впроваджуваній Москвою, лінії марксизму. І варто визнати, що тут більшовицький диктатор міг виявитися не тільки добрим аналітиком, а й певним чином пророком: маоїзм разом з троцькізмом стали основними конкурентами радянської версії марксизму у другій половині ХХ століття.

Згідно іншої гіпотези, Сталін прагматично ставив на силу, яку вважав найбільш спроможною допомогти у досягненні його цілей. Тим же, що це могло не просто смертельно образити, а й призвести до реальної смерті (в громадянській війні) його ідеологічних товаришів, просто нехтував, адже вважав їх такими, що «нікуди не подінуться». І дійсно, КПК було важко розраховувати на допомогу від когось іншого, особливо після закінчення Другої світової, в ході якої (як активно натякає вищезгаданий Петро Владіміров) Мао користувався для протистояння Гоміньдану допомогою японської розвідки (цим він тільки повторив досвід російських більшовиків, які під час Першої світової не погребували можливістю скористатись допомогою розвідки німецької). Більше того: китайські комуністи, одразу після перемоги у громадянській війні, зіткнулися з таким же ставленням сталінського СРСР до своєї країни, як до цього Гоміньдан відчував з боку так званих «ненаситних західних імперіалістів». Тобто з намаганням «викачати» за безцінь побільше природних ресурсів з Піднебесної. Саме на таке зверхне інструменталістське ставлення, судячи з мемуарів Микити Хрущова, йому жалівся Мао Цзедун, як на найбільш образливий аспект радянсько-китайських відносин до смерті Йосипа Сталіна. Це демонструє: у ворожнечі двох комуністичних країн, яка в кінці 1960-х призвела до прикордонних боекіткень (острів Даманський, наприклад), були і більш давні, ніж розвінчання культу того ж Сталіна (як про це люблять говорити нинішні російські імперці, котрі обстоюють ідею нового антизахідного союзу з КНР та звинувачують «п'яницю» Хрущова у його краху в 1950–1960 рр.), причини.

«Інструменталістом» у ставленні до своїх ідеологічних товаришів був не тільки Йосип Джугашвілі, а і його наступники на посадах керівника СРСР. У вищезгаданих мемуарах (написаних вже після відставки з постів генсека КПК і керівника радянського уряду) Микита Хрущов доволі багато уваги приділяє своїм стосункам з Гамалем Абдель Насером – лідером Єгипту, який тривалий час був головним союзником СРСР в арабському світі та одним з основних інструментів антиізраїльської політики Кремля. І в силу цього отримував з Москви колосальну військову і фінансову допомогу, незважаючи на те, що комуністів у цій країні тримали в тюрмах (Kashtanov, 2018, p. 43).

А от Бірмі (нинішня М'янма) СРСР не міг, за словами Хрущова, надавати військової допомоги, оскільки вона могла бути спрямована проти комуністичних партизан, які вели збройну боротьбу з урядом, котрий вважав злочином просте членство у місцевій компартії. В цій азійській країні тривали масові арешти підозрюваних у навіть зв'язках з КПБ, конфіскації майна родин, які підтримували комуністичне підпілля, пропагандистська кампанія, яка таврувала комуністів як «зрадників і бандитів» й військові каральні операції проти партизанських баз. Але це не заважало двом країнам активно розвивати відносини в інших галузях. СРСР, зокрема, фінансував і допомагав будувати великі інфраструктурні об'єкти: гідроелектростанції та промислові підприємства, Янгонський госпіталь (один із найсучасніших у країні на той час), театр імені народної дружби в Рангуні (Янгоні). Бірманські спеціалісти тривалий час проходили стажування у СРСР, а радянські інженери працювали в Бірмі. Це пояснювалося тим, що Москва з одного боку, хотіла зберегти відносини з урядом У Ну (та пізніше Не Віном), які тримали країну у статусі «позаблокової», а з іншого конкурувала у Бірмі із Пекіном, який підтримував більш радикальні фракції КПБ.

Факти непоганих відносин СРСР з урядами, які переслідували комуністів, можна знайти також на приладах кемалістської Туреччини, Франція 1930-х років, Ірану, Бразилії, Аргентини часів Перона та хунти, яка після перевороту 1976 року проводила одні з найжорсткіших у Латинській Америці репресій проти лівих, у тому числі комуністів, Мексики тощо. Таким цинічним співробітництвом з ідеологічними ворогами Кремль демонстрував власну орієнтацію виключно на силу, тобто на режими, які були здатні допомогти просувати його геополітичні інтереси, а зовсім не ідеї «світової революції».

Сучасне російське керівництво, екстраполюючи цей досвід, замінило комуністичну догматику концепцією «російського світу», проте продовжує жертвувати інтересами «російськомовного населення» заради геополітичних (або і особистих комерційних) дивідендів. Це чітко простежується в Центральній Азії, зокрема в Туркменістані, де репресії проти проросійських активістів ігнорувалися Москвою заради енергетичної співпраці. Наприклад у ситуації зі скасуванням у цій країні інституту подвійного громадянства, коли «власники двох паспортів, російського та туркменського, отримали два місяці, для того, щоб визначитись, яке громадянство вони хочуть залишити, а якщо вони не встигнуть, то автоматично стануть громадянами лише Туркменістану» (Shchur, 2003), а отже втратять право апелювати до Москви щодо захисту своїх прав. Тоді навіть російська преса висловлювала «версію, що скасування подвійного громадянства було поступкою Москви в обмін на обіцянку Ашхабада надати Росії багаторічний контракт на закупівлю туркменського газу» (Shchur, 2003). А кульмінацією цього підходу стала агресія проти України, де найбільше постраждало саме російськомовне населення Донбасу, чії міста були знищені російською армією. Таким чином, вислів Аркадія Бабченка «Родина тебе бросит, сынок. Всегда.» залишається вичерпною характеристикою ставлення Кремля до тих, хто йому служить, оскільки сучасні імперці, як і їхні попередники-більшовики, з легкістю жертвують життям тих, кого обіцяють захищати.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Ідеологічний інструменталізм є не випадковою рисою, а системною характеристикою російської імперської політики. Від царської Росії до сучасного Кремля ідеологія послідовно використовується як змінний інструмент легітимації експансії, тоді як людські життя та задекларовані цінності залишаються вторинними. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що зовнішня політика Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної Російської Федерації демонструє вражаючу концептуальну сталість, де ідеологія ніколи не виступала найпріоритетнішим орієнтиром, а була лише гнучким інструментом для досягнення стратегічних геополітичних цілей. Аналіз історичної ретроспективи – від ситуативних союзів із Османською Портою проти республіканської Франції до сучасного дипломатичного реверансу в бік руху «Талібан» – підтверджує тезу про те, що для Кремля пріоритетом завжди залишалася імперська експансія та збереження авторитарного центру сили, а не відданість задекларованим принципам.

В цьому контексті так звана «ідеологічна непримиренність» російського (та радянського) режиму є міфом для внутрішнього споживання. На зовнішній арені Москва демонструє крайній прагматизм, що межує з цинізмом. Співпраця СРСР із фашистськими режимами Муссоліні та Гітлера, таємні економічні зв'язки з франкістською Іспанією, а також багаторічне фінансування урядів, які фізично винищували місцеві комуністичні партії (як у випадках із Єгиптом чи Бірмою), свідчать

про те, що «ідеологічні побратими» завжди були для Кремля лише розхідним матеріалом. Ця стратегія повністю вкладається в парадигму політичного реалізму Ганса Моргентау, де національний інтерес визначається в першу чергу категоріями влади (її збереженням і укріпленням), а не мораллю чи «абстрактним ідеалом».

Російська зовнішня (як і внутрішня) політика також постійно демонструє спадковість свого інструментального підходу до людського ресурсу. Трагедія китайських комуністів, які стали об'єктом маніпуляцій Сталіна в його іграх із Чан Кайші, корелює із сучасною долею «російськомовного населення» на окупованих територіях України. Сучасна концепція «російського світу» виявилася такою ж порожньою декорацією, як і «пролетарський інтернаціоналізм» минулого століття. Кремль з легкістю приносить у жертву добробут чи навіть життя тих, кого він офіційно обіцяє захищати, якщо це допомагає стабілізувати режим або розширити зону його впливу. Стерті з лиця землі міста Донбасу стали в першу чергу для його населення найкривавішим доказом того, що роль «об'єкта захисту» в російській геополітичній доктрині є найбільш небезпечною для самого цього об'єкта.

При цьому російський імперіалізм відчуває постійний внутрішній страх перед демократичними трансформаціями, характеризуючи їх найбільш образливими термінами на кшталт «гнилого лібералізму». Це пояснює, чому Москва історично надає перевагу союзам із найбільш одіозними тираніями (КНДР) та фундаменталістськими рухами, на кшталт «Талібану». Будь-яка диктатура, навіть ідеологічно ворожа (як ісламський радикалізм чи західний фашизм), є зрозумілішою та прийнятнішою для Кремля, ніж правова держава, що базується на рівності громадян перед законом. Союз із «Талібаном» сьогодні – це не прикра помилка, не «тактичний відступ», а логічне продовження боротьби проти універсальних цінностей свободи, які російська еліта сприймає як екзистенційну загрозу власному пануванню.

Тому російська зовнішня політика постійно підтверджує прогноз Аркадія Бабченка про неминучу зраду Кремля щодо власних адептів. Генетичний код російської політики передбачає відмову від зобов'язань у момент, коли вони стають економічно чи політично обтяжливими. Для сучасних «захисників російських цінностей» у всьому світі досвід попередніх поколінь комуністів, монархістів чи «соотечественників» у Центральній Азії має слугувати застереженням: імперський центр ніколи не бачив у них суб'єктів, лише інструменти.

Таким чином, «ідеологічний інструменталізм» завжди був, є і, очевидно, буде концептуальною та ключовою ознакою російської зовнішньої політики, що дозволяє прогнозувати майбутні кроки РФ на міжнародній арені не через призму її офіційних заяв, а через аналіз її незмінних імперських інстинктів. Вживання режиму, контроль над ресурсами та протидія ліберальному світопорядку залишаються справжніми рушійними російської політики, тоді як будь-які «скрепи» – від православ'я до комунізму чи «російського світу» – є лише тимчасовим прикриттям для незмінного імперського експансіонізму.

References [Список використаної літератури]

- Arkhireiskyi, D. (2021). Seredzemnomorskyi vektor radianskoï zovnishnoi torhivli v 1920-kh rokakh. *Hrani*, 24(3), 80–89. [in Ukrainian]. DOI: 10.15421/172129 [Архирейський Д. Середземноморський вектор радянської зовнішньої торгівлі в 1920-х роках. *Грані*. Том 24. № 3. 2021 р. С. 80–89.]
- Clarke J. C. III. (1988). *Italo-Soviet Military Relations in 1933 and 1934: Manifestations of Cordiality* : Paper Presented to the Duquesne History Forum (Pittsburgh, PA, October 27, 1988). Pittsburgh [in English]. [Clarke J. C. III. *Italo-Soviet military relations in 1933 and 1934: manifestations of cordiality* :

- paper presented to the Duquesne History Forum (Pittsburgh, PA, October 27, 1988). Pittsburgh, 1988. 16 p. URL: https://www.academia.edu/5947459/ITALO_SOVIET_MILITARY_COOPERATION_IN_1933_AND_1934_MANIFESTATIONS_OF_CORDIALITY (дата звернення: 05.02.2026).]
- Galeotti, M. (2019). We need to talk about Putin: How the West gets him wrong. London: Ebury Press. [in English]. [Galeotti, M. We need to talk about Putin: How the West gets him wrong. London: Ebury Press, 2019. 160 p.]
- Kashtanov, K. (2018). Yehypet u blyzkoskhidnii politytsi SRSR (1957-1961 rr.). *SKHID*. No. 4 (156), July-August 2018. Pp. 41-48. [in Ukrainian] DOI:10.21847/1728-9343.2018.4(156).143155. [Каштанов К. Єгипет у близькосхідній політиці СРСР (1957-1961 рр.). *СХІД*, № 4 (156), липень-серпень 2018 р. С. 41–48.]
- Khrushchev, N. (2004–2007). Memoirs. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 2004–2007. 3 vols. [in English]. [Khrushchev, N. Memoirs. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 2004–2007. 3 vols.]
- Pidlutskiy O. (2014). The Clergyman Who Created the Theocratic State of Iran. Dzerkalo Tyzhnia. 26 September 2014. URL: <https://zn.ua/ukr/personalities/svyaschennosluzhritel-yakiy-stvoriv-teokratichnu-derzhavu-iran-.html> [in Ukrainian] [Підлущкий О. Священнослужитель, який створив теократичну державу Іран. Дзеркало тижня. 26 вересня, 2014. URL: <https://zn.ua/ukr/personalities/svyaschennosluzhritel-yakiy-stvoriv-teokratichnu-derzhavu-iran-.html> (дата звернення: 28.03.2026).]
- Plokhii, S. (2019). Yalta. Tsina myru. Kharkiv: Book Club “Klub Simeinoho Dozwillia”, 2019. 416 pp. [in Ukrainian]. [Плохий, С. (2019). Ялта. Ціна миру. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 416 с.]
- Plokhii, S. (2021). Braма Yevropy. Kharkiv: Book Club “Klub Simeinoho Dozwillia”, 2021. 512 pp. [in Ukrainian]. [Плохий, С. (2021). Брама Європи. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 512 с.]
- Shchur, M. (2003). Skasuvannia podviinoho hromadianstva turkmenski rosiiiany spryiniialy yak zaproshennia pokynuty krainu. Radio “Svoboda”, 28 April 2003. Electronic resource. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/902639.html?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian]. [Щур М. (2003) Скасування подвійного громадянства туркменські росіяни сприйняли як запрошення покинути країну. Радіо «Свобода». 28 квітня 2003 року. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/902639.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.03.2026).]
- Snyder, T. (2011). Kryvavi zemli: Yevropa pomizh Hitlerom ta Stalinym: monohrafiia. Kyiv: Hrani-T, 2011. 448 pp. [in Ukrainian]. [Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним : монографія. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.]
- Syrinskyi, R. A. (2025). Communists’ aid to anti-communists. 1 November 2025. URL: <https://politcom.org.ua/dopomoga-komunistiv-antykommunistam> [in Ukrainian] [Сирінський Р.А. Допомога комуністів антикомуністам. Політком. 1 листопада 2025 р. URL: <https://politcom.org.ua/dopomoga-komunistiv-antykommunistam> (дата звернення: 28.03.2026).]
- Tereshchenko, T. V. (2025). Novitnia istoriia krain Azii, Afryky ta Latynskoi Ameryky (1918-1945 rr.). Cherkasy: Publishing Department of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 2025. 254 pp. [in Ukrainian]. [Терещенко Т. В. (2025). Новітня історія країн Азії, Африки та Латинської Америки (1918–1945 рр.). Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2025. 254 с.]
- Yányshev-Nésterova I. (2024). Internationalising Spanish firms to the East: business strategies of the National Institute of Industry towards the Soviet Union (late 1950s to 1991). *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*, Vol. XXXIII, no. 91, July 2024. З. 69-104. Електронний документ. URL: <https://accedacris.ulpgc.es/bitstream/10553/133398/1/40186-Article%20Text-120793-2-10-20240712.pdf> [in English]. [Yányshev-Nésterova I. Internationalising Spanish firms to the East: business strategies of the National Institute of Industry towards the Soviet Union (late 1950s to 1991). *Revista de Historia Industrial – Industrial History Review*, Vol. XXXIII, no. 91, July 2024. З. 69-104. URL: <https://accedacris.ulpgc.es/bitstream/10553/133398/1/40186-Article%20Text-120793-2-10-20240712.pdf> (дата звернення: 28.03.2026)]

Syrinskyi R. A.

Information agency “Context-Prichernomorie”,
office 81, Shevchenko Ave 4d, Odesa, 65044, Ukraine

**GEOPOLITICAL INSTRUMENTALISM AND IDEOLOGICAL
AMBIVALENCE IN THE FOREIGN POLICY OF THE RUSSIAN
EMPIRE, THE USSR,
AND THE CONTEMPORARY RUSSIAN FEDERATION**

Summary

The article analyses the phenomenon of ideological instrumentalism as a defining feature of the foreign policy of the Russian Empire, the USSR, and the contemporary Russian Federation. Drawing on a recent example, the Kremlin’s de facto recognition of the “Taliban” movement through the hoisting of its flag over the Afghan embassy in Moscow, the author demonstrates the historical continuity of Russia’s willingness to cooperate with ideologically antagonistic, and at times openly hostile, regimes whenever such cooperation aligns with imperial interests. The study traces manifestations of this policy from the Russian Empire’s alliances with the Ottoman Porte, through Soviet-fascist economic and political arrangements, and the USSR’s collaboration with anti-communist regimes in China, Spain, Egypt, and Burma, to the Kremlin’s contemporary practices in the post-Soviet space and its promotion of the concept of the “Russian world”. Particular attention is devoted to the internal logic of this strategy, which entails the systematic abandonment, even of those population groups or political forces publicly declared to be under protection, whenever they cease to serve imperial objectives. The article concludes that Russian imperial thinking exhibits a profound structural continuity, within which ideology functions not as an intrinsic value but as a mutable instrument for the pursuit of geopolitical and economic objectives. It is based on an analysis of the works of contemporary scholars Serhii Plokhii, Timothy Snyder, Mark Galeotti, and James Calvitt Clarke III, as well as the memoirs of Soviet officials involved in the formulation and implementation of the foreign policy of the Soviet Union, and specialised academic studies. Together, these sources establish a solid evidentiary foundation for the research and convincingly demonstrate that the ideological flexibility of Russian activity in international relations constitutes a significant component of a long-standing imperial behavioural model that persists regardless of changes in the state’s official ideology: from Orthodox monarchism to communism and the contemporary concept of the “Russian World”.

Key words: imperialism, instrumentalism, Russian foreign policy, USSR, ideological flexibility, “Russian world”, geopolitics.

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026